

HAR VI *VERKLIGEN* EN FRI VILJA?

Vi upplever oss som fria, men är vi *verkligen* fria? Så brukar problemformuleringen lyda. Alla som läser denna artikel vet sannolikt vad det innebär att fatta ett beslut mellan olika alternativ. Ibland är det enkelt, ibland svårt, ibland nära nog omöjligt. Vi upplever det dock, i vanliga fall, som om vi har olika alternativ och en möjlighet att välja fritt bland dessa, även om det, som sagt, ofta kan vara svårt att välja. Vissa filosofer menar att detta är en illusion. De menar att det som vi vill och väljer redan är bestämt på förhand. De menar att allt är förutbestämt, även vår vilja och våra val. Även om vi alltså upplever att vi kan välja mellan flera alternativ, så kan vi i själva verket inte välja alls. Valet är redan förutbestämt och kan därför varken vara ett val eller fritt.

Argumentationen för detta synsätt har ungefär följande uppbyggnad. Allt i universum följer lagen om orsak-verkan. Atomer följer denna lag. Vi består av atomer. Vår hjärna består av atomer. Våra tankar och vår vilja uppstår i hjärnan och måste således också vara en följd av lagen om orsak-verkan. Vi kan inte styra hur atomerna rör sig, och vi kan därmed ej styra vilka tankar eller viljor som orsakas hos oss. När vi alltså tror att vi väljer fritt, så är det redan, på atomär eller subatomär nivå, orsakat vad vi ska vilja och välja, eftersom den materia som vi består av, i kombination med all annan materia i universum, tvingande och med nödvändighet har lett fram till just denna situation i kraft av lagen om orsak-verkan. Allt är förutbestämt och kommer att ske med nödvändighet, även våra val. Vi känner inte ännu till det som kommer att ske, men det kommer att ske och det finns endast en väg, ett alternativ, eftersom allt måste följa orsakslagen. Detta gäller även för en subatomär nivå, där slumpmässighet sägs kunna råda, ty slumpen kan inte vara grunden för frihet.

Om ovanstående argumentation är sann, så är allt i universum ett skeende. Ett skeende innebär att något bara händer. Det föreligger ingen vilja eller medvetenhet bakom ett skeende. När ett träd faller i en storm, så är det ett skeende. Ingen gör något, ingen vill något, det finns ingen avsikt; det blåser och trädet faller. Punkt!

Om ovanstående argumentation är sann, så är människor avancerade

robotar. Det är nämligen skillnad mellan att *utföra en handling* och ett *skeende*. En robot utför aldrig en handling. En robot följer ett protokoll, eller närmare bestämt, den är sitt protokoll. Att säga att en robot *utför en handling*, är liktydigt med att säga att *ett protokoll följs* eller *något sker*. Människor skiljer sig dock i ett viktigt avseende från traditionella robotar; människor har ett medvetande. Enligt ovanstående argumentation är emellertid allt i medvetandet, inklusive vår vilja och våra val, redan bestämt på förhand på atomär eller subatomär nivå. Det innebär att medvetandet är en passiv biprodukt av ett skeende. Det kan jämföras med ett piano och pianots toner. På samma sätt som pianots toner är en passiv biprodukt av att det spelas på pianot, så är allt i medvetandet en passiv biprodukt av att det sker saker på en atomär nivå i hjärnan. *Hjärnan är pianot och medvetandet dess melodi*. När människan väljer fritt, så väljer hon i själva verket inte alls, utan det är ett skådespel, ett protokoll som körs, något som redan skett på atomär nivå i hjärnan och som hon nu åser som passiv åskådare i tron att hon är den som aktivt väljer. Allt är bara skeende. Ett lurendrejeri på hög nivå!

Jag kommer att argumentera mot ovanstående uppfattning. Först kommer jag att visa att ovanstående argument mot den fria viljan vilar på oförenliga premisser. Därefter kommer jag att visa att vi har en fri vilja på det enda sätt som det är möjligt.

Låt oss börja med att visa att ovanstående argument mot den fria viljan vilar på oförenliga premisser.

I analogi med frågan "Har vi *verkligen* en fri vilja?", ställer vi nu en annan fråga. Vi ställer frågan: "Finns det hammare?" och mer specifikt: "Vi upplever att det finns hammare, men finns det *verkligen* hammare?"

Alla som läser denna artikel har sannolikt upplevt och använt en hammare. Vad är det alltså man vill åt med frågan om det *verkligen* finns hammare? Det troliga svaret är att man undrar hur en hammare ter sig utanför ett medvetande, hammaren i-sig, hammaren som atomer eller hammaren på valfritt sätt utanför medvetandet. Det korta svaret på frågan om hammare verkligen finns är: Det finns inga hammare utanför ett medvetande. Hammare är medvetandeobjekt. Människor har endast tillgång till medvetandeobjekt och medvetandeföreteelser. En människas själva existens konstitueras av att hon ständigt befinner sig i en värld som är full av för henne meningsfulla medvetandeobjekt och medvetandeföreteelser, som t.ex. hammare, pianon, berg, solen, abstrakta begrepp som moral och rättvisa. Att fråga om hammare utanför en medvetandesfär är således redundant, då det är konstitutivt för en

hammare att den är ett medvetandeobjekt. Det vore som att fråga en ungkarl om han är gift.

Men det kanske ändå är lockande att tänka kring vad, om något, utanför medvetandet som, *objektivt*, ger upphov till medvetandeobjekt som hammare osv. Vad är det som, så att säga, ligger till grund för vår uppfattning av hammaren? Det kan vara en spännande tankeexercis, men det förändrar inte hammaren som medvetandeobjekt, den fungerar lika bra eller dåligt som innan. Problemet uppstår dock när man börjar dra slutsatser ur dessa tankeövningar och överföra dessa slutsatser på medvetandeobjekten. Utifrån hammaren som medvetandeobjekt tänker man fram hur den skulle kunna te sig utanför ett medvetande, vilket vi har sett är en omöjlighet, och återför sedan slutsatserna om den bortomempiriska, endast tänkta hammaren på hammaren som medvetandeobjekt. Man säger kanske, till exempel, att en hammare endast är en samling atomer på olika avstånd, vilket måhända är fallet på en annan nivå, men det är ointressant för argumentet i denna text. Man opererar alltså på olika nivåer och vill använda premisserna från den ena nivån som premisser på den andra nivån. *Men*, man kan inte hamra eller spela piano med atomer; man kan hamra och spela piano med pianon och hammare. Man använder sig således av oförenliga premisser om man försöker argumentera om medvetandeobjekt med stöd i premisser hämtade från tänkta, bortomempiriska storheter.

Nu kanske någon invänder att naturlagar, atomer och tankar på bortomempiriska hammare-i-sig *också* är medvetandeföreteelser. Det är förvisso sant, men när de används i argumentationen mot den fria viljan som medvetandeföreteelse eller hammare som medvetandeobjekt, så används de *som om* de hade en objektiv existens utanför medvetandet och därför är *mer* sanna och *mer* riktiga än medvetandeobjekten själva. Att en hammare bara är en samling atomer ses som *mer* sant än vår upplevelse av hammaren som medvetandeobjekt. Men alla som har ett medvetande vet att en hammare inte bara är en samling atomer, och alla som har valt mellan olika alternativ vet att den fria viljan inte är något som bara sker på atomär nivå med oss som åskådare. Det är fullt möjligt att det finns en bortomempirisk värld, full av viljelösa atomer som följer lagen om orsak-verkan, men detta gör inte hammaren till mindre hammare, eller viljan till mindre vilja. Som medvetandeobjekt står de intakta kvar i vår upplevelse, och det är allt vi har tillgång till.

Vad vi har sett hittills är att medvetandeobjekt och medvetandeföreteelser, det vill säga summan av alla konkreta och abstrakta objekt,

existerar i en egen sfär som inte låter sig påverkas av premisser hämtade från atomära, subatomära eller bortomempiriska nivåer. Oberoende av vilka premisser vi ställer upp om en bortomempirisk "hammare", så kommer hammaren som medvetandeobjekt fortbestå oföränderlig som ett verktyg som vi kan hamra med i vår värld av medvetenhet. Hammaren är obegriplig utanför och kan endast existera i ett mänskligt medvetande.

Utifrån denna argumentation ska vi nu visa att den fria viljan existerar och att vi kan välja fritt. Som alla läsare säkert redan har förstått, förhåller det sig med den fria viljan som med hammaren och övriga medvetandeobjekt och medvetandeföreteelser. Den fria viljan är en medvetandeföreteelse. Den är inget medvetandeobjekt som hammaren, men en företeelse som endast kan äga rum i ett medvetande. Det finns ingen vilja utanför medvetandet, och en bortomempirisk, omedveten vilja kan inte ens tänkas. En atom vill ingenting. Frågan om vi verkligen har en fri vilja kan därför tyckas egendomlig. Alla som någon gång har stått inför flera alternativ vet vad det innebär att välja. Man ska välja mellan A, B eller C. Det är svårt och man väger för och emot. Till slut kanske man tveksamt väljer A. Man kanske ångrar sig. Men man valde, fritt. I vissa fall kan man kanske *känna sig* tvingad av normer eller yttre förhållanden, men det tar inte udden av argumentet. Vi har alla upplevelsen av att vi kan välja, på gott och ont.

Om vi återvänder till argumentet mot den fria viljan så kan vi nu se att detta argument är konstruerat på följande, felaktiga, sätt. Först utgår man från den medvetna upplevelsen av att kunna välja fritt mellan olika alternativ, eftersom denna medvetandeföreteelse är det enda man har tillgång till. Därefter gör man bruk av sina premisser som man har hämtat från sina tankeövningar om bortomempiriska, endast tänkta, objekt. Man tänker: eftersom allt på en grundläggande, bortomempirisk, nivå är materia som måste följa lagen om orsak-verkan, så måste detta gälla även för medvetandeobjekt och medvetandeföreteelser. Men, som vi har sett så är detta att blanda ihop oförenliga premisser. På samma sätt som hammaren inte bara är en samling atomer, utan något som man kan hamra med i vår värld av medvetenhet, så är viljan inte bara en samling atomer som följer lagen om orsak-verkan, en ren fabrikation, utan ett instrument som vi använder oss av för att göra medvetna val mellan olika alternativ. Detta vet alla som någon gång har valt mellan olika alternativ.

Vilja och hammare kan endast existera på en medveten nivå, så

frågan om huruvida det *verkligen* finns hammare eller om vi *verkli-*
gen väljer fritt är redundant annat än som tankeexperiment. Den fria
viljan som medvetandeföreteelse och hammaren som medvetandeob-
jekt står orubbade kvar. Oavsett vilka tankar som görs om bortom-
empiriska fenomen, så kommer vi fortsätta att hamra med hammare
och att välja fritt.